

Felietony COOPERANTE

Prawo pracy i zabezpieczenie społeczne
w dobie pandemii

Numer 1(1) 2020

Drodzy Czytelnicy,

zapraszamy do lektury pierwszego z cyklu opracowań poświęconych zagadnieniom związanym z prawem pracy i zabezpieczeniem społecznym w dobie pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2. Prezentowane opracowanie dotyczy wpływu, jaki pandemia może wywrzeć na sytuację kobiet na rynku pracy.

Osoby zainteresowane publikowaniem krótkich opracowań o charakterze felietonów bądź *working papers* zapraszamy do kontaktu: cooperante@wpia.uni.lodz.pl

Życzymy udanej lektury!

Polska Sieć Naukowa Prawa Pracy
i Zabezpieczenia Społecznego

COOPERANTE

Barbara Surdykowska

Wpływ COVID- 19 na pracę kobiet.

Przegląd aktualnych poglądów

Jednym z najczęściej analizowanych w literaturze społecznych aspektów epidemii COVID-19 jest jej wpływ na społeczną i ekonomiczną sytuację kobiet. Próbuje się podejmować analizy wpływu epidemii na kwestie dotyczące równości płci zarówno w aspekcie powiązanych z rynkiem pracy (jak na przykład równego wynagradzania mężczyzn i kobiet czy efektywnej skali promocji kobiet na szeroko rozumiane stanowiska kierownicze) jak i w szerszej perspektywie równościowej. Poniższe uwagi mają na celu w sposób wstępny i skrótowy zarysowanie problematyki i w ślad za tym -postawienie kilku pytań.

Punktem wyjścia jest założenie, że pełnej równości płci rozumianej jako równość szans nie udało się dotychczas nigdzie uzyskać pomimo określonych działań w obszarze normatywnym, edukacyjnym czy społecznym. W ostatnich latach dostrzega się wręcz lekki regres¹. Część autorów obawia się, że wpływ COVID-19 może ten niepokojący trend bardzo pogłębić, inni widzą w COVID-19 pewną szansę na budowanie zrębów nowego podejścia do kwestii równościowych².

Zagrożenia są wielorakie:

- społeczna izolacja a także konsekwencje kryzysu ekonomicznego mogą sprzyjać zwiększeniu przemocy

fizycznej i psychicznej wobec kobiet. Brak jeszcze twardych dowodów ale spora liczba sygnałów wskazuje na zachodzenie tego zjawiska zarówno w państwach wysoko rozwiniętych jak i biedniejszych³;

- zamknięcie szkół będzie miało inny skutek edukacyjny dla dziewczynek niż chłopców, w szczególności w Afryce z wyraźnie uboższym efektywnym dostępem do Internetu dla dziewcząt;

- wcześniejsze epidemie (przykładowe ebola czy zika) pokazały bardziej dewastujący wpływ na dobrostan kobiet (w tym dostęp do środków planowania macierzyństwa)⁴;

- nawet w państwach wysokorozwiniętych często kwestie równościowe są pierwszymi, które poświęca się w imię odbiurokratyzowania obowiązków nałożonych na biznes (przykładowo Wielka Brytania zniósła obowiązek raportów społecznych dotyczących nierówności w wynagradzaniu kobiet i mężczyzn)⁵.

W pierwszej chwili mogłaby się wydawać, że wpływ COVID-19 na mężczyzn jest większy niż na kobiety. Porównania z całego świata jednoznacznie pokazują, że mężczyźni umierają z tego powodu częściej w porównaniu z kobietami. Oczywiście tak do końca nie wiemy dlaczego tak jest (podobnie jak w odniesieniu do większości kwestii biologicznych powiązanych z wirusem i epidemią), szuka się przyczyn biologicznych, czynników epidemiologicznych lub behawioralnych⁶. Możliwe, że przyczyny tkwią we wcześniejszych zachowaniach zdrowotnych

¹ Porównaj: <https://data.em2030.org/2020-index-projections/bending-the-curve-towards-gender-equality-by-2030/> (dostęp 04.05.2020 – data aktualna dla wszystkich źródeł internetowych).

² A. Holder, *COVID- 19 Could Set Women Back Decades on Gender Equality*, <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2020-04-06/commentary-coronavirus-pandemic-may-set-women-back-decades-on-equality>.

³ Na wzrastającą przemoc wobec kobiet przykładowo zwraca uwagę opracowanie ONZ, *The Impact of COVID- 19 on Women. Policy Brief*, 9 kwietnia 2020, <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women>.

⁴ S. Herman, *Ebola, gender and conspicuously invisible women in global health governance*, *Third World Quart*, 2016, 37, s. 524-41; C. Wenham i inni, *Zika, abortion and health emergencies: a review of contemporary debates*, "Globalization and Health" 2019, 15:49, <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12992-019-0489-3>.

⁵ <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-gender/uk-companies-given-break-from-reporting-gender-pay-gap-due-coronavirus-idUSKBN21B2KG>.

⁶ C. Wenham, J. Smith, R. Morgan, *COVID- 19: The gendered impacts of the outbreak*, "The Lancet Volume" 395, ISSUE 10227, s. 846-848, [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30526-2/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30526-2/fulltext).

i społecznych mężczyzn (takich jak palenie papierosów lub większe picie alkoholu)⁷. Niezależnie od przyczyn różnice bywają drastyczne: przykładowo mężczyźni w Nowym Jorku umierają na COVID-19 prawie dwa razy częściej niż kobiety⁸. Ten aspekt jakim jest śmiertelność w wyniku zakażenia, stanowi jednakże tylko jeden element w kalejdoskopie rozlicznych skutków.

Dalsze uwagi koncentrować będą się na kwestiach powiązanych z rynkiem pracy. Należy jednak patrzeć na nie z pełną świadomością, że stanowią wycinek bardziej kompleksowego zagadnienia, które w naturalny sposób można analizować z punktu widzenia stopnia dążenia do osiągnięcia równości płci. Podstawowa uwaga jest następująca: ten kryzys którego doświadczamy w chwili obecnej jest inny od dotychczasowych. Historycznie patrząc dotychczas większymi ofiarami kryzysów ekonomicznych byli mężczyźni. Przykładowo kryzys gospodarczo-finansowy który wybuchł w 2008 r. w większym stopniu dotknął „męskie” miejsca pracy w budownictwie czy produkcji niż „kobiecy” w usługach⁹. Wszystko wskazuje, że kryzys (czy depresja) wywołany przez COVID-19 będzie miał inny wpływ na rynek pracy¹⁰. I wpływ na zatrudnienie kobiet będzie bardziej dewastujący¹¹. Dwa sektory w których istnieje największe ryzyko zarażenia: czyli ochrona zdrowia i edukacja są bardzo silnie sfeminizowane. Są to sektory w których nie należy spodziewać się zagrożenia dla istnienia miejsc pracy. Równocześnie takie sektory jak hotelarstwo,

gastronomia, sprzedaż czy turystyka (które z natury rzeczy wiążą się z bezpośrednim kontaktem społecznym) mają nadreprezentację zatrudnienia kobiet. W tych sektorach należy spodziewać się radykalnego ograniczenia i likwidacji miejsc pracy.

Praca bezpłatna

Najbardziej oczywistym skutkiem społecznej izolacji wywołanej epidemią COVID-19 jest zwiększenie skali bezpłatnej opiekuńczej pracy kobiet. Wynika to wprost z decyzji większości państw o zamknięciu szkół i przedszkoli. Także różnego innego rodzaju quasi zinstytucjonalizowane zewnętrzne formy czasowej opieki nad dziećmi (różnego rodzaju opiekunki, kółka zainteresowań dla dzieci i inne zorganizowane formy spędzania czasu przez dzieci) przestały funkcjonować. Obecnie około 1,5 miliarda dzieci na całym świecie, które normalnie uczęszczałyby do szkoły znajduje się w domach. Co więcej, rodziny nie mogą liczyć na pomoc dziadków ze względu na zasady społecznego dystansu i zagrożenia związane z COVID-19 dla osób starszych.

Oczywiście w tej chwili nie ma żadnych szans na ocenę skutków tego zjawiska, gdyż nie wiemy jak długo szkoły będą zamknięte, a co najważniejsze czy będziemy mieli do czynienia z jednorazową decyzją o ich zamknięciu czy decyzje te będą powtarzane w razie „nawrotu”- drugiej fali epidemii jesienią lub po prostu we wszystkich państwach które przekroczą określony poziom zakażeń (lub poziom obciążenia

⁷ V. Baranov, R. De Haas, P. Grosjean, Men, VoxEU, <https://voxeu.org/article/men>; A. Purdie i inni, *Sex, gender and COVID-19: Disaggregated data and health disparities*, <https://globalhealth5050.org/updates/bmj-global-health-sex-gender-and-covid-19-disaggregated-data-and-health-disparities/>.

⁸ R. C. Rabin, *The Coronavirus Is Killing Men at Twice the Rate of Women*, “The New York Times” 7 kwietnia 2020, <https://www.nytimes.com/2020/04/07/health/coronavirus-new-york-men.html>.

⁹ J. Rubery, A. Rafferty, *Women and recession revisited*, “Work, employment and society” 2013, 27(3),

<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0950017012460314>.

¹⁰ A. Adams- Prassl, T. Boneva, M. Golin, C. Rauh, *Inequality in the impact of the coronavirus shock: Evidence from real-time survey*, <https://www.inet.econ.cam.ac.uk/research-papers/working-papers>; B. Bell, N. Bloom, J. Blundell, L. Pistaferri, *Prepare for large wage cuts if you are younger and work in a small firm*, <https://voxeu.org/article/prepare-large-wage-cuts-if-you-are-younger-and-work-small-firm>.

¹¹ B. Petrongolo, C. Hupkau, *COVID-19 and gender gaps: Latest evidence and lessons from the UK*, <https://voxeu.org/article/covid-19-and-gender-gaps-latest-evidence-and-lessons-uk>.

służby zdrowia). Najprawdopodobniej te nawroty do zamykania szkół będą już bardziej „jednostkowe” i będą dotyczyły mniejszej liczby państw i obszarów. Niewątpliwie jednak pierwszym bezpośrednim skutkiem wprowadzania zasad społecznej izolacji jest zwiększenie zakresu bezpłatnej opiekuńczej pracy kobiet w gospodarstwach domowych.

Ponieważ zakładamy (optymistycznie w chwili obecnej), że zamknięcie szkół, etc. ma charakter czasowy i relatywnie krótki, zwiększenia skali pracy bezpłatnej kobiet należy upatrywać raczej w mechanizmie polegającym na tym, że duża liczba kobiet utraci zatrudnienie w zawodach związanych z rozrywką, gastronomią, turystyką etc. i bez ich dodatkowego dochodu gospodarstwa domowe nie będą mogły podjąć decyzji o outsoursowaniu na zewnątrz w sposób płatny części obowiązków opiekuńczych.

Jak powszechnie wiadomo, podział obowiązków „domowych” pomiędzy obie płcie nie jest równy. Nie chodzi tu o nawet powierzchowne zarysowanie tego zagadnienia, które wygląda różnie zależnie od państwa, klasy społecznej, dochodu i dziesiątków różnych czynników. Przykładowo badania z Wielkiej Brytanii z 2015 r. wykazały, że kobieta przeciętnie w tygodniu wykonuje 27 godzin pracy związanych z prowadzeniem domu a mężczyzna 16 godzin. Jeżeli w gospodarstwie domowym znajduje się co najmniej 1 zależne dziecko (definiowane jako dziecko poniżej 15 roku życia) to czas poświęcony na pracę domową w wypadku kobiet to średnio 40 godzin, a mężczyzn -20 godzin, z czego odpowiednio 16 i 8 godzin poświęconych jest dziecku / dzieciom.

Prawdopodobnie indywidualne skutki będą głównie uwarunkowane przez kompozycję konkretnego gospodarstwa domowego; czynniki takie jak kto traci a kto zachowuje pracę, kto pracuje w niezbędnych z punktu widzenia pandemii sektorach

(na przykład zdrowotnym) będą miały kluczowe znaczenie z perspektywy indywidualnej.

Przy wszelkich i olbrzymich problemach z jakimkolwiek oszacowaniem wartości opiekuńczej pracy kobiet wartość ta jest olbrzymia Oxfam szacuje wartość bezpłatnej pracy kobiet na 11 bilionów dolarów rocznie¹².

Powrót do normalności

Kolejny aspekt to kwestia metody odmrażania gospodarek i społeczeństw jaka zostanie zastosowana w okresie wychodzenia z pandemii. Analizowane są różne schematy. Chodzi o określenie jakie grupy powinny powrócić do pracy poza domem i aktywności zawodowej jako pierwsze. Wskazuje się na: osoby które były niedawno przetestowane na obecność wirusa, osoby które wykazują przeciwciała, osoby które są zdrowsze czy przykładowo we Włoszech – mieszkańców Południa kraju jako zdecydowanie mniej dotkniętego COVID-19¹³. Wskazuje się też na kobiety jako potencjalną grupę¹⁴.

To ostatnie założenie o tyle nie przekonuje, że o ile bez żadnej wątpliwości mężczyźni częściej niż kobiety umierają ze względu na COVID-19, to już nie mamy jednoznacznych danych dotyczących płci osób zarażonych, a co najważniejsze nie mamy tych danych z przypisaniem wieku zarażonych (tak aby można było analizować dane pod kątem potencjalnej sytuacji na rynku pracy). Przykładowo wiemy, że we Włoszech jest więcej zarażonych mężczyzn niż kobiet (bo akurat to państwo jest wśród tych które podaje zagregowane dane o zarażaniach z podziałem na płeć), ale jest możliwe że przyczyna to nie płeć lecz socjoekonomiczne uwarunkowania (na przykład związane z relatywnie niską obecnością kobiet we Włoszech w określonych kohortach wiekowych na rynku pracy). Zagregowane dane w tym kraju (stan na

¹² <https://www.oxfam.org/en/research/time-care>.

¹³ A. Ichino, i inni, *Transition steps to stop COVID- 19 without killing the world economy*, <https://voxeu.org/article/transition-steps-stop-covid-19-without-killing-world-economy>.

¹⁴ G. Bertocchi, *COVID- 19 susceptibility, women, work*, <https://voxeu.org/article/covid-19-susceptibility-women-and-work>.

10 kwietnia 2020 r.) wskazują, że kobiety stanowią 47,8% zakażonych. Ale już gdy rozbijemy to na wiek sytuacja się komplikuje. W grupie wiekowej 20-29 kobiety stanowią 56,5% i dopiero po pięćdziesiątym roku życia ich udział w grupie zarażonych drastycznie spada: 50-59 – 48,9%; 60-69 – 36,5% ; 70-79 udział wynosi 37,8% i oczywiście w ostatniej kohorcie wiekowej (powyżej 90 roku życia) udział zarażonych kobiet przeważa nad mężczyznami i wynosi 72,3%¹⁵.

Skutki epidemii COVID-19 - społeczne i na rynku pracy

Na wstępie wypada zastrzec, że nie chodzi o wszelkie skutki COVID-19 na rynku pracy ale te, które mają wymiar genderowy.

Po pierwsze COVID-19 zmusił do pracy zdalnej co spowodowało brutalne wymuszenie na organizacjach próby przyjęcia modelu pracy z domu. Wydaje się, że ze względu na to, że praca z domu ma liczne zalety związane na przykład ze zmniejszeniem czasu przeznaczanego na dojazdy do pracy czy zachowaniem większego dystansu społecznego, łącznie co najmniej częściowej pracy z domu z pracą w biurze stanie się nową normą.

Jak pokazują doświadczenia i badania z wcześniejszych okresów kryzysowych utrata pracy w okresie kryzysu ma bardziej długotrwałe konsekwencje dla wynagradzania w dłuższej perspektywie czasu niż utrata pracy w okresie niekryzysowym. Także problemy z pierwszym

wejściem na rynek pracy (osoby młode) przekładają się na długotrwałe skutki w postaci niższych zarobków.

Duże znaczenie dla zmiany społecznej mogą mieć te gospodarstwa domowe w których kobieta wykonuje pracę w sektorze krytycznym (na przykład jest pielęgniarką) lub pracę, która nie może być wykonana *online* a mężczyzna -pracę, która może być wykonywana zdalnie. Wydaje się, że można zakładać, że przejście w takich gospodarstwach domowych znacznej części obowiązków domowych przez ojca w okresie epidemii będzie wpływało na zachowania w przyszłości. Trudno jednak globalnie oszacować liczbę takich gospodarstw domowych¹⁶. Co za tym idzie trudno wyciągać wnioski czy zmiany, które w nich zajdą mogą oddziaływać bardziej powszechnie.

Część autorów uważa, że nawet krótkotrwałe „zamknięcie” ojców z dziećmi w domach wywoła skutek w postaci wzięcia na siebie większej części zadań opiekuńczych także w przyszłości. Próbuje się to porównywać do pewnych analogii z konsekwencjami wykorzystania przez mężczyzn istniejących w coraz większej liczbie ustawodawstw takich instytucji jak urlopy ojcowskie. Część autorów uważa, że nawet krótkie doświadczenia z urlopem ojcowskim zwiększają zaangażowanie mężczyzn w prowadzenie domu i opiekę nad dziećmi¹⁷. Są też badania, które pokazują, że nie ma związku pomiędzy urlopem ojcowskim a większym zaangażowaniem w opiekę nad dziećmi¹⁸.

Trudno przewidzieć skutki obecnego powszechnego zamknięcia. Należy pamiętać, że „wymuszone” przez II wojnę światową wejście

¹⁵ F. Riccardo i inni, *Epidemiological characteristic of COVID-19 cases in Italy and estimates of the reproductive numbers one month into the epidemic*, <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.04.08.20056861v1.full.pdf>.

¹⁶ Także pamiętając o różnych działaniach w poszczególnych państwach jak przykładowo zapewnienie lub nie pracownikom krytycznym (ochrona zdrowia) zewnętrznej opieki nad dziećmi tak aby mogli pracować. Przykładowo w Polsce takich działań nie podjęto do chwili obecnej nawet w minimalnym zakresie.

¹⁷ L. Farré, L. González, *Does Paternity Leave Reduce Fertility?*, *Journal of Public Economics* 2019, vol. 172(C), s. 52-66,

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272718302299> (doświadczenia hiszpańskie); M. Tamm, *Father's parental leave - taking, childcare involvement and labor market participation*, *Labour Economics* 2019, 59, s. 184-197 (doświadczenia niemieckie).

¹⁸ J. Ekberg, R. Eriksson, G. Friebe, *Parental leave: A policy evaluation of the Swedish "Daddy Month" reform*, *Journal of Public Economics* 2013, vol. 97, issue C, s. 131- 143 (doświadczenia szwedzkie).

kobiet na rynek pracy wpłynęło na wyższą ich obecność na nim już po jej zakończeniu¹⁹. Można więc zakładać, że wymuszone „przejęcie” większej liczby obowiązków domowych może oddziaływać także po okresie samej epidemii.

Podsumowanie

Trudno w tej chwili przewidzieć skutki COVID-19 na sytuację kobiet związaną z pracą. Cynthia Umurungi wskazuje, iż biorąc na siebie brzemień bezpłatnej pracy opiekuńczej i domowej, kobiety stają się w ten sposób podporą lokalnych społeczności i krajowych gospodarek, ale będzie to miało negatywne konsekwencje dla ich autonomii²⁰.

Czy można temu w jakiś sposób zaradzić? Na pewno jednym z rozwiązań poprawiających sytuację kobiet w nowej sytuacji jest postulowana przez Josepha Stiglitz'a już w 2009 r. zmiana paradygmatu dotyczącego liczenia PKB, poprzez uwzględnianie w nim prac domowych²¹. Byłaby to zmiana niebagatelna torująca drogę do wprowadzania w życie koncepcji gwarantowanego dochodu, rekompensaty utraconych zarobków czy pokrycia kosztów wychowania oraz zabezpieczenia emerytalnego. Tak aby zapewniona została autonomia finansowa kobiety decydującej się na „pozostanie w domu”. Gorzej z autonomią możliwości samorealizacji w życiu zawodowym.

Stworzenie wizji kształtowania gospodarki po pandemii wymagałoby odpowiedzi na fundamentalne pytanie. Czy pod wpływem pełnej świadomości narastających obciążeń dla środowiska naturalnego, zbliżającej się poważnej zmiany klimatycznej i istniejącej już degeneracji środowiska naturalnego

spróbujemy z założenia kształtować gospodarkę „schłodzoną” i nastawioną na zaspokajanie wyłącznie podstawowych potrzeb? W wielkim skrócie taką koncepcję gospodarczą można by określić jako samoograniczającą się. To niewątpliwie nie sprzyjałoby klasycznemu powrotowi na rynek pracy kobiet, gdyż duża liczba miejsc pracy, które musiałyby zniknąć, na przykład w turystyce i licznych innych usługach, są to „kobiece” miejsca pracy. Równocześnie gdybyśmy na serio mieli myśleć o „samoograniczającej się” gospodarce, rynek pracy i to co jest poza rynkiem pracy musiałoby ulec daleko idącemu przeformułowaniu.

W mojej ocenie nie należy spodziewać się, że takie procesy będą miały miejsce. To, na ile gospodarka okresu po pandemii będzie różnić się od tej obecnej zależy od wielu czynników, z których co najmniej jeden – jak długo skutki pandemii będą nam towarzyszyć pod postacią zasad społecznego dystansu i groźby zakażenia (i co istotne, czy ta epidemia nie zwiastuje kolejnych podobnych zjawisk) jest w tej chwili niemożliwe do przewidzenia. Wydaje się jednak, że najbardziej realistyczne jest założenie o nawracających falach zagrożenia epidemicznego. A to może prowadzić do stałego przesunięcia roli obowiązków opiekuńczych i zasadniczej modyfikacji roli kobiet na rynku pracy.

¹⁹ D. Acemoglu, D. Autor, D. Lyle, *Women, War, and Wages: The Effect of Female Labor Supply on the Wage Structure at Midcentury*, „Journal of Political Economy” 2004, vol. 112, no. 3, s. 497- 551.

²⁰ C. Umurungi, *Przez koronowirusa znów najbardziej ucierpią kobiety,*

<https://krytykapolityczna.pl/gospodarka/covid-19-podatki-kobiety-praca-opiekuncza/>.

²¹ J. Stiglitz, A. Sen, J-P. Fitoussi, *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, 2009, http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.

Felietony COOPERANTE

Prawo pracy i zabezpieczenie społeczne
w dobie pandemii

O autorce:

Barbara Surdykowska:

prawniczka, ekspertka do spraw prawa pracy w Biurze Ekspertkim Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”, korespondentka Europejskiej Fundacji na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy w Dublinie (Eurofound), ekspert Rady Dialogu Społecznego. Zajmuje się praktycznymi aspektami relacji między pracą a kapitałem w szczególności rokowaniami zbiorowymi, autonomicznym dialogiem społecznym (reprezentantka polskich związków zawodowych w negocjacjach europejskich partnerów społecznych dotyczących digitalizacji środowiska pracy) oraz ponadnarodowym wymiarem stosunków przemysłowych. Obecnie uczestniczy w międzynarodowym projekcie badawczym ARTUS CEE dotyczącym artykułowania na poziomie UE interesów związków zawodowych z Europy Środkowej i Wschodniej

Adres e-mail: b.surdykowska@solidarnosc.org.pl

Sugerowane cytowanie:

Surdykowska B. (2020), *Wpływ COVID- 19 na pracę kobiet. Przegląd aktualnych poglądów*, „Felietony COOPERANTE. Prawo pracy i zabezpieczenie społeczne w dobie pandemii”, 1(1), www.cooperante.uni.lodz.pl

Tekst wyraża wyłącznie osobiste poglądy autorki i nie może być utożsamiane ze stanowiskiem NSZZ Solidarność.

Opracowanie redakcyjne: Izabela Florczak, Krzysztof Stefański

